

Наташа Станојковска-Трајковска¹,
Софија Георгиевска²,
Маја Арнаудовска³

¹Институт за специјална
едукација и рехабилитација,
Филозофски факултет-Скопје,

²Институт за социјална работа и
социјална политика,
Филозофски факултет-Скопје,

³Дневен центар за деца со
оштетен вид, ЈУ МЦСР, Скопје

ПОВРЗАНОСТА МЕЃУ РАБОТНАТА АНГАЖИРАНост И КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТ НА КОРИСНИЦИТЕ НА СТАНБЕНИТЕ ЕДИНИЦИ ЗА ЖИВЕЕЊЕ СО ПОДДРШКА

Апстракт

Во текот на изминативе пет децении се случила низа промени во третманот на лицата со интелектуална попреченост. Постои тенденција за редизајнирање на општеството дизајнирано за „здравите, способните и силните“ и создавање инклузивно општество еднакво за сите негови граѓани. Процесот на деинституционализација е еден од процесите што особено придонесе за подобрување на квалитетот на животот на возрасните лица со интелектуална попреченост и нивна социјална инклузија во сите текови на современото живеење.

Проценката на квалитетот на живеењето и поврзаноста со работната ангажираност на возрасните корисници е неизбежна, затоа што процесот резултира со нови конфигурации на потребите и услугите за поуспешна и подобра инклузија во општеството. Со истражувањето се опфатени 80 лица со интелектуална попреченост корисници на станбените единици за живеење со поддршка во Скопје и во Неготино. Заедничките заклучоци упатуваат на тоа дека корисниците на овие станбени единици сметаат дека се потребни дополнителни активности за исполнување на нивното слободно време. Исто така потребно е работно ангажирање на корисниците со повеќе активности затоа што тоа влијае на нивното расположение и се сметаат за општествено корисни граѓани. Генералниот заклучок покажува дека работната ангажираност влијае на квалитетот на животот на оваа категорија луѓе, што укажува на потребата од проширување на дејноста на дневните центри во Скопје и во Неготино и отворање на локалната средина за оваа категорија луѓе. Со ова ќе се придонесе за поголема самостојност и социјална инклузија на возрасните лица со интелектуална попреченост.

Клучни зборови: интелектуална попреченост, умерена и тешка интелектуална попреченост, ангажираност во домот, ангажираност во дворното место и економијата, анга-

жираност во дневниот центар, ангажираност во заедницата.

Вовед

Поимот „квалитет на животот“ е мултидимензионален концепт што е под влијание на различни средински и индивидуални фактори како и нивна меѓусебна релација. Станува збор за еден сложен концепт, кој во себе ги вклучува: психолошката состојба на личноста, физичката состојба, личните убедувања и социјалните односи, степенот на самостојност итн. Овој концепт ги зема предвид субјективните задоволства, индивидуалните потреби и барања, настапува во согласност со нивните можности како и подобрување на севкупниот живот на индивидуата. Настапува во согласност со специјалната рехабилитација и едукација и ги прифаќа хуманите вредности (Костиќ-Ивановиќ, В., 2015).

Низ текот на последните две децении актуализирано е прашањето за редефинирање и унапредување на концептот на квалитетот на живеење на лицата со интелектуална попреченост, како во теоретска смисла, во однос на потребите на практичната имплементација во дефинираните одредници во доменот на социјалната политика, така и во однос на креирање на програмата за поддршка и евалуација на сервисните услуги. Вредностите и карактеристиките на индикаторите, со кои се мери квалитетниот живот на лицата со ин-

телектуална попреченост, еднакво зависи од персоналните поединци и од мултидимензионалните обележја, стратегискиот пристап во различни етапи од процесот на хабилитација на таа популација. Предикаторите на квалитетот на живеењето може да се концентрираат во две категории: персонални и социјални. Персоналните категории опфаќаат лични карактеристики (здравствена состојба, индекс на развиени адаптивни вештини и присуство на променливото однесување), а социјалните се однесуваат на карактеристиките на средината како што се: социјалната поддршка, условите во живеењето, динамиката на учество во животните активности, материјалната сигурност како и задоволството од условите на работното место (Kaljača S., Milisavljević, 2013).

Во последните три децении постои видлива тенденција лицата со интелектуална попреченост што повеќе да учествуваат во различни животни активности во своето опкружување, меѓутоа сè уште не може да се зборува за задоволително ниво на интегрираност. Пред сè поради фактот дека актуелниот систем на рехабилитација не признава, во потребна мера, индивидуални карактеристики, специфичности на потребите и квалитетни животни искуства кај тие лица. Недостапните дефинирања и евалуација на типот и квалитетот на третманот на овие лица за учество во околината се наметнува како суштинска задача што овозмо-

жува луѓето навистина да научат да користат стратегии за олеснување во процесот на поврзување со заедницата. Во спротивно, постои можност и најдобро дефинираните програми за интеграција да бидат потенцијално повеќе штетни и фрустрирачки, отколку корисни (Cummins & Lauy, 2003). Во двете станбени единици што функционираат по принципот живеење со поддршка, и во Неготино и во Скопје, во рамките на дневниот центар се подготвуваат креативни работилници во кои учествуваат корисниците. Тука лицата со интелектуални способности имаат можност да ги развиваат и да ги усвојуваат академските знаења преку креативните работилници.

Дневните центри, освен тоа што обезбедуваат дневно згрижување, овозможуваат и оспособување на едукативните знаења и вештини, културни, забавни и рекреативни активности во рамките на нивните способности. Сите овие активности имаат една цел, а тоа е ублажување на последиците од интелектуалната попреченост.

Според Петров „Тоа претставува изградување и примена на специфични и социјални, медицински, дефектолошки и други облици на работа, кои, меѓу другото, треба да обезбедат основни стимуланси и мотивација кај лицата со интелектуална попреченост за да можат да совладаат голем број пречки и проблеми, како и

стекнување определено искуство“ (Петров Р., 1999)

Во темелите на социјалните постапки и на социјалниот модел на попреченост, како и социоеколошки концепти што го фаворизираат значењето на интеракција на лицата со интелектуална попреченост во средина во која живеат, се развива стратегија на систем за поддршка. Системот за поддршка се имплементира во хабилитационите и едукативните служби за личноста со интелектуална попреченост. Концептот на поддршка подразбира процена на специфична потреба за адаптација на индивидуата. Поради тоа се издефинирани стратегиски пристапи што се во согласност со индивидуалните потреби на личноста, нејзините преференции, желби и социокултурни норми (Kaljača S., Milisavljevič, 2013).

Центарот за помош на возрасни лица со интелектуална попреченост „Порака Неготино“ во Неготино е родителска, невладина организација. Програмата за живеење со поддршка на лицата со пречки во интелектуалниот развој претставува активен дел од работата на Центарот за помош на лицата со интелектуална попреченост „Порака Неготино“ - Неготино. Во 2008 година беше отворена првата станбена заедница, а до крајот на 2009 година целосно се формира Службата за живеење со поддршка. Таа претставува првата Служба за живеење со поддршка на лица со пречки во интелектуалниот развој во Република

Македонија. Од јануари 2012 година „Порака Неготино“ - Неготино почна со менаџирање и на Службата за живеење со поддршка во заедницата во Скопје. Оваа Служба располага со седум станбени заедници во Скопје со вкупно 32 лица со попреченост во менталниот развој, кои претходно биле сместени во Специјалниот завод во Демир Капија.

„Порака Неготино“ има воспоставено живеење со поддршка во Неготино и во Скопје. Ваквиот модел на услуга „Порака Неготино“ има за цел да го развие и во другите градови во Македонија. Програмата за живеење со поддршка на лицата со попреченост во менталниот развој претставува активен дел од работата на Центарот за помош на лица со интелектуална попреченост „Порака Неготино“ - Неготино и преку неа моментално им се дава поддршка на вкупно 80 лица со попреченост во интелектуалниот развој во Неготино и во Скопје, кои претходно биле сместени во Специјалниот завод во Демир Капија или во некои други установи, а некои од корисниците доаѓаат од биолошко или од згрижувачко семејство.

Лицата што се корисници се на возраст од 18 до 63 години, односно овој тип поддршка е наменета за возрасни лица со интелектуална попреченост. Распределеност на лицата во станбените заедници според возраста и типот на попреченоста не постои, и поради тоа се нуди различен вид поддршка. Но добиваат 24-часовна

поддршка од страна на обучени асистенти. Давањето поддршка на овие лица се реализира преку изведување различни активности во секојдневниот живот во нивните станови, за да им овозможи автономност, самоконтрола и самоефикасност. Исто така, службата обезбедува и соодветна здравствена заштита и грижа за нивното здравје преку обезбедување матичен лекар што е достапен за нив 24 часа.

Службите за домување со поддршка на заедницата на „Порака Неготино“ во поглед на опремата, нагледните, рекреативните и другите средства за работа партиципативно се финансирани од страна на Министерството за труд и социјална политика и Иницијатива на ментално здравје од Будимпешта, а во својата секојдневна работа за организирање поквалитетни услуги на корисниците што ги користат овие сервисни услуги „Порака Неготино“ - Неготино секојдневно работи на нови проекти, иновации и разни други активности во кои се вклучени корисниците.

Методологија

Истражувањето беше реализирано на вкупната популација корисници на станбени единици за живеење со поддршка во 2018 година. Во моментот на истражувањето вкупно 80 лица со интелектуална попреченост беа корисници на оваа форма на во-институционална заштита.

На ниво на Република Македонија постојат станбени единици за живеење со поддршка во два града, Скопје и Неготино. Во истражувањето беа опфатени сите лица што се корисници на овие станбените единици. Во моментот на истражувањето во првата единица за живеење со поддршка во Неготино беа сместени 33 корисника, во третата единица исто така во Неготино 16 и во втората служба за живеење со поддршка во Скопје беа сместени вкупно 31 лице.

Предвидените анкетни прашалници беа пополнувани со помош на асистентите вработени во станбените единици. Видот и степенот на попреченост не дозволуваше самостојно пополнување од страна на корисниците. Онаму каде што беше потребно користевме помош од вработените во дневните центри или во станбените единици за живеење со поддршка. За потребите на ова истражување конструиран е прашалник со 16 прашања за процена на работната ангажираност. Овој прашалник е од затворен тип со петстепен скала од Ликертов тип. Шест од исказите се однесуваат на работна ангажираност во домот, 3 на активности во дворното место и во економијата, 3 на ангажираност во дневниот центар и 4 на општествено корисна работа.

Резултати и дискусија

Проценката на квалитетот на животот кај возрасните лица со интелектуална попреченост, кои се вклучени

во програмата за живеење со поддршка, покажува дека сите испитаници припаѓаат во категоријата задоволни испитаници во заедницата, при што две третини спаѓаат во групата на презадоволни испитаници. Висок процент на испитаници, односно 90 проценти се сметаат себеси за еднакво успешни во споредба со други лица во средината во која живеат. Многумина од испитаниците себеси се доживуваат како професионални и компетентни, и задоволни се на своите работни места. Кога станува збор за самостојноста во донесувањето различни одлуки, како еден од индикаторите за квалитетот на животот, таа во голем процент е присутна во секојдневните активности, како што се задоволување на брачните потреби, како и начинот и избор на слободното време и активности, изборот поврзан со вработувањето, располагање со домашниот буџет, лекувањето, и се донесуваат со договор на лицата што даваат помош (Bilić I Bratković, 2004).

На елементарно ниво, кај сите корисници што се згрижени во Службите за самостојно живеење стручните работници од двата града забележуваат позитивни резултати. Резултатите укажуваат на тоа дека ваквата форма на живеење и користењето на ресурсите од локалната заедница, придонесуваат за подобрување на квалитетот на животот на овие лица. Имено, кај поголемиот број од корисниците, пред сè забележале дека постои по-

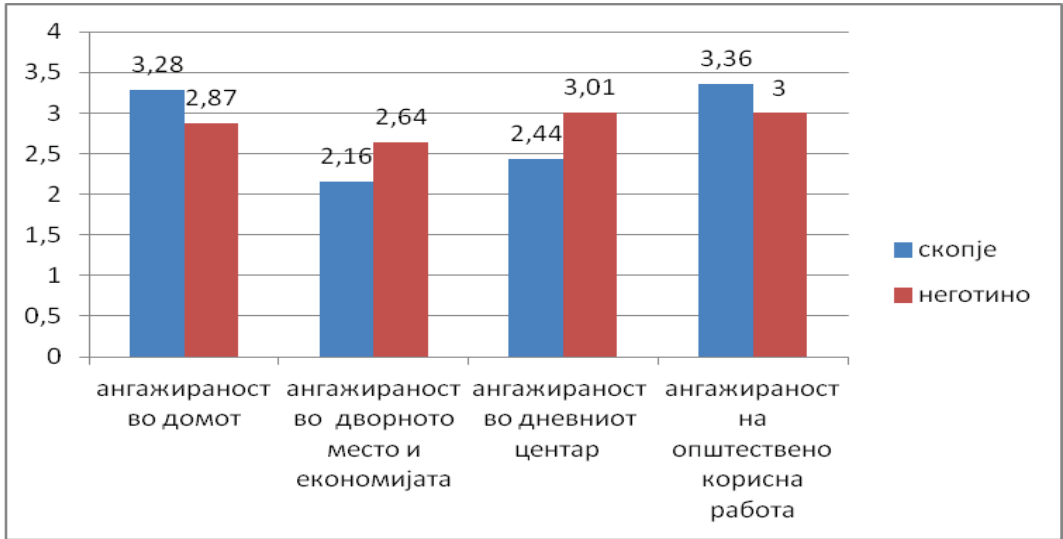
добрување во грижата на елементарната хигиена – миење на рацете пред секој оброк, кај некои од корисниците се подобрени вештините за утринско одржување на хигиената – миење заби и лице. Стручните работници нагласуваат дека кај корисниците се забележува и подобрување на грижата и перцепцијата за хигиената на своето тело. Ова се должи на резултатот дека минимум двапати неделно дали со вербална или, пак, со директна поддршка корисниците ја одржуваат својата хигиена (Елена Степаноска, 2012).

Костиќ-Ивановиќ во својата докторска дисертација го испитува квалитетот на живот кај 130 возрасни лица со интелектуална попреченост од различни животни услови, при што доаѓа до заклучок дека истиот тој се разликува меѓу трите групи испитаници (оние што живеат со своите семејства, институционално и оние што живеат во заедници за самостојно живеење со поддршка). Според самите лица со интелектуална попреченост најдобар квалитет на живеење имаат оние од семејствата. Квалитетот на живот е зависен од интелектуалниот, образовниот и од работниот статус на лицата со попреченост. Авторката истакнува дека постои силна корелација помеѓу можностите за правење избор во секојдневниот живот (самоодлучување) и квалитетот на живеењето (Костиќ-Ивановиќ, 2014).

Во една студија на Агаи, Петров, Георгиевска (2014), направено е испи-

тување кај возрасни лица со интелектуална попреченост за извршување на секојдневните активности за што посамостојно живеење. На прашањето дали лицата со интелектуална попреченост можат – знаат да засноваат семејство, дали можат секојдневно да одат на работа, дали можат самостојно да живеат со одредена поддршка, дали можат да приготват едноставен ручек, родителите се наклонети кон своите деца и сметаат дека тие можат секојдневно да одат на работа, додека стручните лица имаат спротивно мислење, мислат дека овие лица не можат да се оспособат за занимања и да се вработат на неопределено време и полно работно време. Утврдено е дека возрасните лица можат да извршуваат едноставни работни операции, дека ретко остваруваат самостојно живеење, без надзор и помош од други лица и поради забавениот недограден и често дисхармоничен когнитивен развој, овие лица имаат сериозни тешкотии во усвојувањето на хигиенските, работните и социјалните знаења и вештини, особено академските вештини.

Во оваа студија се забележува дека лицата се самостојни во приготвување и послужување оброци, приготвување секојдневен ручек. Истите корисници се самостојни и при сортирање на продуктите. За сите корисници да бидат вклучени во овие активности, дел учествува во поставување на масата за јадење и мesteње на при-

Графикон 1. Приказ на работната ангажираност на корисниците од двата града

борот, а други, пак, за раскревање и пребришување на трошките.

Според студијата на Петров, Степаноска, Станојковска-Трајковска, Мисовска-Стојановска (2014) утврдено е дека престојот во заедницата придонесува за подобра комуникација кај лицата со тешка интелектуална попреченост, а оние што биле сместени таму веќе 2 години имаат просечно развиени комуникациски вештини. Кај оние, пак, со подолг престој комуникативните вештини се зголемувале. Може да се заклучи дека престојот во екстерна средина овозможува развивање на комуникативните вештини и способности. Во истата студија констатирано е дека повеќе од половина од испитаниците воопшто или многу малку знаат да ги распознаат парите. Дури и оние што се во установата повеќе од 3 години слабо ги распознаваат парите.

Од графикон 1 можеме да забележиме дека корисниците од Скопје најмногу се ангажирани во општествено корисна работа и работа во домот, а кај корисниците во Неготино еднакво застапена е работната ангажираност во дневниот центар и во општествената средина.

Табелата 1 покажува статистички значајна разлика на ниво на значајност од $p < 0,05$ и може да заклучиме дека лицата кои се работно ангажирани во домот се повеќе задоволни од квалитетот на својот живот.

Табелата 2 не покажува статистички значајна разлика и може да заклучиме дека работната ангажираност во домот не игра улога кај задоволството кај нашиот примерок испитаници.

И покрај нашите очекувања табелата 3 не покажува статистички значајна разлика и може да заклучиме дека работното ангажирање во днев-

		Сума на квадрати	Df	Среден квадрат	F	Значајност
Работно ангажирани во домот	Помеѓу групите	1012,465	4	253,116	2,434	<0,05
	Во групите	10081,135	85	118,602		
	Вкупно	11093,600	89			

Табела 1. Значајности на разлики помеѓу групите во однос на работната ангажираност во домот

ниот центар не влијае на квалитетот на живот на корисниците на станбените единици за живеење со поддршка во Скопје и Неготино.

се значајни за функционирањето на самостојниот живот со поддршка, но пред сè воспоставување на социјални контакти и остварување на чувство

		Сума на квадрати	Df	Среден квадрат	F	Значајност
Работно ангажирани во дворното место и во економијата	Помеѓу групите	1012,465	4	253,116	1,134	>0,05
	Во групите	10081,135	85	118,602		
	Вкупно	11093,600	89			

Табела 2. Значајности на разлики помеѓу групите во однос на работната ангажираност во дворното место и во економијата

Табелата 4 не покажува статистички значајна разлика на ниво на значајност.

Тргувајќи од фактот дека корисниците на станбените единици за живеење со поддршка најмногу се вклучени во активностите во нивниот дом сметаме дека е потребно насочување на активностите на другите три сегменти кои ги проценувавме, а

на корисност во средината, но и заедницата во која живеат лицата со интелектуална попреченост.

Во таа насока, потребно е да се работи на:

- Зголемување на бројот на службите за самостојно живеење за поуспешен процес на деинституционализација.

		Сума на квадрати	Df	Среден квадрат	F	Значајност
Работно ангажирани во дневниот центар	Помеѓу групите	1012,465	4	273,116	2,134	>0,05
	Во групите	10081,135	85	138,602		
	Вкупно	11093,600	89			

Табела 3. Значајности на разлики помеѓу групите во однос на работната ангажираност во дневниот центар

		Сума на квадрати	Df	Среден квадрат	F	Значајност
Работно ангажирани во општествената заедница	Помеѓу групите	1042,455	4	251,116	1,934	>0,05
	Во групите	10031,135	85	115,602		
	Вкупно	11073,600	89			

Табела 4. Значајноста на разлики помеѓу групите во однос на работната ангажираност во општествената заедница

- Поголема соработка со локалната самоуправа и вклучување на корисниците на станбените единици за самостојно живеење во активностите на локалната заедница.
- Издигање на јавната свест и информирање на локалната заедница за заеднички живот и прифаќање на лицата со интелектуална попреченост.
- Проширување на дејноста на дневните центри во Неготино и во Скопје и проширување на производството, нивно проширување во компании што би овозможило и приходи за корисниците.

Заклучок

Со анализата на службите за самостојно живеење со поддршка во заедница на територијата на Република Македонија сакаме да ја дознаеме реалната слика за состојбата на корисниците со интелектуална попреченост, нивниот работен ангажман во самата служба и надвор од неа, како и целосна проценка на нивниот квалитет на живеење. Во текот на истражувањето во рамките на територијата се

установи дефицит од ваков вид служби што се наменети за категорија лица со попречености, односно единствено само две служби во Република Македонија опслужуваат возрасни лица со интелектуална попреченост и тоа во градовите Скопје и Неготино. По однос на корелацијата помеѓу работната ангажираност со активности поделени во четири групи се покажа статистички значајна разлика на ниво од $p > 0,05$ кај работната ангажираност во домот. Во овој дел веројатно е и најделосна поддршката од асистентите и најголем број активности се одвиваат во домот па тоа влијае овие активности позитивно да придонесуваат на квалитетот на живот на корисниците. Работната ангажираност кај останатите три групи активности (во дневниот центар, дворното место и економијата и општествената заедница) не покажува позитивна корелација. Ова упатува дека корисниците повеќе треба да се вклучуваат надвор од домот во работни операции кои ќе придонесат за подобрување на севкупниот квалитет на живот и социјалната интеграција.

Литература

- American Psychiatric Association (APA), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 4th ed., text version, Washington, DC: American Psychiatric Association, 2000.
- Banković, S., Japundža-Milislavić, M., Brojčin, B., Konceptualne adaptivne veštine kod dece sa intelektualnom ometenošću, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 2011, 10 (2), 301–317.
- Brojčin, B., Glumbić, N., Kaljaca, S., The role of small home communities in deinstitutionalization of persons with intellectual disability, U.V. Durek (Ur.), *Zbornik radova 6. međunarodnog seminara Živjeti zajedno*, 2006 (233-242), Varazdin: Savez defektologa Hrvatske.
- Brojčin, B., Glumbić, N., Japundža – Milislavić, M., Odnos intelektualnih sposobnosti I pragmatiskih vestina kod dece sa lakom intelektualnom ometenošću skolskog uzrasta, U.M. Gligorović (Ur.), *Zbornik radova II naucnog skupa Stremljenja i novine u specijalnoj edukaciji I rehabilitaciji*, 2012, (str. 171-177), Beograd: Univerzitet u Beograd – Fakultet za specijalnu edukaciju I rehabilitaciju
- Kaljaca, S., Evaluacija matematičkih sposobnosti kod dece sa umerenom mentalnom retardacijom, *Istrazivanja u defektologiji*, 2005, 4(6), 123-132.
- Kaljača S., Milislavić, Život u zajednici osoba sa intelektualnom ometenošću, Beograd, 2013.
- Костик-Ивановиќ, В., Истражување на квалитетот на животот кај лица со попреченост во Р Македонија, *Unapredjenje kvalitete Zivota Djece i Mladih*, 2015, (стр. 19-30). Tuzla: Udruženje za podrški i kreativni razvoj djeca i mladih (I DEO).
- Петров, Р., Ѓурчиновска, Л., и Станојковска-Трајковска, Н., Заштита и рехабилитација на лица со инвалидност, Скопје: Филозофски факултет. Институт за дефектологија, 2008.
- Петров, Р., Копчарев, Д., и Такашманова, Т., Процесот на деинституционализација на деца од Специјалниот завод во Демир Капија, Дефектолошка теорија и практика. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија, 2004.
- Степаноска, Е., Петров, Р., Станојковска-Трајковска, Н., Мишковска-Стојковска, Т., Самостоен живот со поддршка за лица со интелектуална попреченост во Р Македонија, *Unapredjenje kvalitete Zivota Djece i Mladih*, 2013, стр. 455-463, Tuzla: Udruženje za podrški i kreativni razvoj djeca i mladih.
- Степаноска, Е., труд, Самостоен живот со поддршка за лица со умерени и тешки пречки во интелектуалниот развој, Филозофски факултет, Скопје, 2012.
- Станојковска-Трајковска, Н., Марковска, Б., Петов, Р., Семејството - најважна алка во процесот на деинституционализација, *Зборник на трудови, Симпозиум со меѓународно учество, Рана интервенција и развојни пореметувања*, 2011, стр. 323-335, Охрид.